

АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА (1787-1796 рр.)

Згідно з Імператорським наказом від 3 липня 1787 р. з однодворців, поселених у Катеринославській губернії по колишній Українській лінії, було створено особливий козацький корпус за зразком Донського козацького війська. 12 листопада 1787 року корпус одержав нову назву - Катеринославського козацького війська, або війська "Новодонських козаків" [1].

Щодо комплектації частин Катеринославського війська, то у розпорядженні князя Потьомкіна зокрема зазначалось: "у війську Катеринославському за відомостями показуються штаб і обер-офіцери проти числа козаків, рахуючи в кожную сотню по три офіцери, вдвічі, тому що між ними перебувають прикомандировані за наказом Його Світлості з донського війська для тренування нового на час які по закінченні війни повинні повернутись на Дон. А залишаться лише Катеринославські..." [2]. На чолі війська катеринославських козаків, разом з донською старшиною всіх щаблів, було призначено М. Платова.

Система утримання і комплектації протягом усього існування війська передбачала два напрямки.

Перший напрямок передбачав державне фінансування діяльності Катеринославського війська. В середньому за розкладом козаки всіх, крім Чугуївського та Конвойного, полків війська мали отримувати готівкою по 12 крб. на рік та фураж і продовольство на приблизно вдвічі більшу суму [3]. Службовці двох згадуваних полків отримували по 25 крб. річних. Різницю у платні козакам від кошторису можна пояснити більшими видатками на придбання обмундирування та амуніції козаками регулярних козацьких відділів. Однак виплати здійснювались вкрай нерегулярно. Наприклад, російський уряд повністю розрахувався з козаками за війну 1787-1791 рр. лише після скасування Катеринославського війська (1796 р.).

Другий напрямок передбачав утримання війська за рахунок місцевого населення. Міста, містечка та селища, які були приписані до Катеринославського козацького війська, мали постачати до війська військових і утримувати козаків на службі. При цьому чотири господарства повинні були утримувати на військовій службі одного козака. Це відносилось як до регулярних, так і до іррегулярних частин. У випадку, коли через будь-які обставини певний відділ не мав приписаних поселень, козаки не мали змоги нести військову службу, тому що не отримували належного забезпечення одягом, продовольством, фуражем та ін. Так, в одному з своїх рапортів князеві Потьомкіну М. Платов доповідав, що однодворські селища Веденське, Терново-Краснополяна і Зарожня були приписані до Чугуївського та Конвойного полків ще у 1788 р., а "Малоросійський регулярний полк, який було сформовано з рекрутів не тільки не має своїх селищ, але й звідки йому комплектуватись ще не має положення". Далі отаман просив князя про позитивне вирішення цієї справи.

Загалом треба визнати, що положення про комплектацію та утримання козаків козацькими господарствами було зроблено без запровадження відповідного розкладу, в якому знайшли би місце певні цифри, строки виконання, списки платників тощо. Отже навіть якщо уряд, користуючись розкладом виплат козакам, де були вказані джерела та обсяги фінансування, часто порушував визначені строки та інші параграфи угод, можна уявити собі непевний характер матеріальної підтримки війська з боку козацьких господарств, які самі часто потерпали від стану загальної невизначеності свого статусу.

Протягом існування Катеринославського козацького війська було визначено напрямки його комплектації. Аналіз ордерів, наказів, розпоряджень російського військового керівництва дає підставу визначити основні принципи комплектації: 1) з

мешканців Катеринославського намісництва; 2) за рахунок колишніх мешканців намісництва - вихідців з-за кордону; 3) за рахунок записаних до війська донських старшин та козаків, калмиків тощо.

Наказом від 14 січня 1788 р. до складу Катеринославського війська було включено всіх старообрядців Катеринославської губернії, міщан і цехових Катеринославської і Харківської губернії [4]. До складу Катеринославського війська записували також вихідців з Польщі, українських та російських губерній [5].

Комплектація Чугуївського полку проходила в місті Чугуєві, чугуївській окрузі і російських губерніях з козаків, колишніх однодворців, міщан і казенних поселян. На квітень 1792 р. у селищах, що належали до полку, перебувало 22. 174 особи чоловічої статі. Щодо Конвойного полку, то комплектація його відділів проходила у селищах і слободах Печеніговці, Мартовій, Хотомлі, Куцовці, Молодовому, П'ятницькому, Базалервці, Мохначисі, Шелудоновці та ін., де всього мешкало 11. 247 осіб чоловічої статі (на квітень 1792 р.) [6].

На 10 січня 1792 р. у 115 містах, селищах та п'яти фортецях Катеринославського та Харківського намісництв, в яких мешкали козаки Катеринославського війська, нараховувалось 41,955 чоловік, які мали відношення до формування. В поході на цей час перебувало 10. 052 козаки. З тих, хто залишався по селищах, 6,756 чоловік від 18 до 50 років були придатні до козацької служби, 1. 669 були інвалідами, 5. 444 - престарілими, а від 17 років до немовлят - 18. 034 чоловіки [7]. На момент ліквідації війська катеринославських козаків у 1796 р. на службі перебувало 10. 052 козаки, а у селищах війська мешкали 50. 562 чоловіки [8].

Створення Катеринославського війська вимагало від російського уряду запровадження засад, згідно з якими дане козацьке формування мало отримати власну систему врядування та визначення статусу козацьких поселень і земель. Втім, з самого початку створення війська російським керівництвом було обрано напрям на створення лише місцевих органів влади, що дозволяло урядові контролювати козацьке населення. Створення окремої козацької територіально-адміністративної одиниці було визначено офіційним Петербургом, як недоречний та небезпечний крок, адже військо вважалось російським урядом носієм небезпечних для стабільності у регіоні козацьких традицій. Саме тому урядові ставало бажаним, уникаючи ексцесів, позбавити козаків наданих їм раніше привілеїв і поступово перевести їх до попереднього соціального стану.

Якщо офіційний Петербург вичікував з прийняттям остаточного рішення щодо подальшої долі Катеринославського війська, то місцева російська адміністрація на губернському та повітовому рівнях розпочала кампанію, спрямовану на дискредитацію козацької адміністрації і вмовляння козаків записуватись до попереднього соціального стану, виходячи з-під юрисдикції козацьких органів влади. Під час відрядження М. Платова на Дон, земські ісправники, городничі, серед них земський ісправник чугуївського повіту поручик Шидловський, і сам правитель Харківського намісництва бригадир і кавалер Кишенський умовляли козаків знову повертатися до того ж самого соціального стану, у якому ті перебували до вступу до війська катеринославських козаків [9]. За свідченням М. Платова, місцеві органи російської влади не тільки умовляли козаків підписувати заздалегідь написані звернення щодо виходу з козацького стану, а й примушували до цього козаків силою [10]. Сам правитель Катеринославського намісництва генерал-майор Каховський заохочував листування між російськими земськими чиновниками і козацькою старшиною, внаслідок якого цілі селища виходили з-під юрисдикції війська і починали управлятись земськими начальниками. Це, в свою чергу, призводило до ігнорування частиною козаків розпоряджень старшини і самого отамана Катеринославського війська.

Виходячи з опрацьованого на сьогодні комплексу джерел, можна зробити висновок, що формування війська катеринославських козаків ніколи остаточно не було завершено. У першу чергу уряд опікувався військовим аспектом діяльності війська, а всі

інші аспекти існування козацького відділу, в тому числі і організація ефективного громадського врядування, залишались на другому плані. Не було створено й нічого, що хоча б віддалено нагадувало окрему адміністративно-територіальну одиницю на зразок Області Війська Донського.

Закономірним з цього погляду став наказ від 5 червня 1796 р. про розформування Катеринославського (Новодонського) козацького війська, начебто з метою його реорганізації. З відділів скасованого війська залишились бузькі полки, які до 1797 р. продовжували нести прикордонну і митну службу. Щодо Чугуївського регулярного козацького полку та Конвойного полку, то їх відділи увійшли до гвардійських Лейб-Гусарського та Лейб-Козацького полків. Частина козаків колишнього Катеринославського війська наприкінці XVIII ст. переселилась на Кубань, де увійшла до складу Чорноморського козацького війська. Всі колишні військові міста, містечка, селища, разом з їх мешканцями було повернено до їх попереднього стану, що співпало із введенням в той самий рік заборони на селянські переходи на півдні України.

Джерела та література

1. Казачьи войска. - С. 17.
2. РДВІА. Ф. 41. Оп. 1/199. Спр. 186. - Арк. 7зв. -8.
3. Бумаги князя Г.О.Потемкина / Дубровин. - Вип. 7, СПб., 1894. - С. 129-132.
4. ПСЗРИ. - т. XXII. - № 16605.
5. Там само. - С. 54,119.
6. Там само. - Арк. 26-26зв. -27.
7. РДВІА. Ф. 41. Оп. 1/199. Спр. 186. -Арк. 3-3зв. -4-4зв. -5-5зв.
8. ПСЗРИ. - т. XXIV. - № 17468. - С 887-895.
9. Там само. - Арк. 18зв.
10. Там само.